

Felner, František; Petrželka, Josef

Antičtí filosofové a život : Parmenidés, Empedoklés, Démokritos a jejich současníci

Studia philosophica. 2024, vol. 71, iss. 2, pp. 71-77

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPh2024-2-9>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81195>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 17. 01. 2025

Version: 20250113

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Antičtí filosofové a život – Parmenidés, Empedoklés, Démokritos a jejich současníci

Ancient philosophers and life – Parmenides, Empedocles, Democritus and their contemporaries

František Felner – Josef Petrželka

Po Mílétanech, o nichž se domníváme, že se snažili srozumitelně vysvětlit abstraktní myšlenky svým spoluobčanům pomocí názorných přirovnání, a po povýšených či na ostatní svrchu a kriticky shlížejících Pýthagorovi, Xenofanovi a Hérakleitovi si pomocí obrázků představíme další trojici myslitelů, a to opět se zřetelem na jejich vztah k současníkům. V případě Parmenida, Empedoklea a Démokrita se však setkáme s různými podobami tohoto vztahu, proto je nespojujeme pomocí jedné společné charakteristiky.

Parmenidovo božské vědění versus omyly běžných smrtelníků

JP: Parmenidés se v jednom ohledu blíží svému současníkovi Hérakleitovi – také si nárokuje lepší poznání, ba přímo jediné skutečně pravdivé poznání, zatímco ostatním lidem (včetně toho Hérakleita) připisuje jen pouhé nejisté a nesprávné domněnky. Aby ten rozdíl zdůraznil, tvrdí, že to pravé poznání mu sdělila bohyně, jež řídí celý svět, a jedná se tedy vlastně o jakési božské poznatky na rozdíl od těch domněnek, na které přišli ti ostatní (smrtelní) lidé sami. Díky tomu se Parmenidés může cítit nadřazen ostatním lidem, přinejmenším co se týče poznání jsoucna (které je jedno, nevzniká, nezaniká, nemění se, nepohybuje se atd.).

Avšak na rozdíl od Hérakleita se Parmenidés nevyčleňuje ze společnosti, dokonce se ve zlomcích objevuje zpráva, že vytvořil pro své spoluobčany

zákony.¹ Pokud je tato informace věrohodná, rozhodně v ní vidíme zájem o spoluobčany a snahu jim prospět, avšak těžko si představit, že by principy jeho zákonodárné činnosti mohly nějak konkrétněji vycházet z jeho filosofických úvah o jsovcu. Spíše se to jeví tak, že filosofie a zákonodárství byly dva nezávislé Parmenidovy koníčky.

My jsme pro náš obrázek a charakteristiku vztahu Parmenidova myšlení k životní rovině využili ten první motiv – zdůraznění nadřazenosti filosofického (Parmenidova) poznání nad poznáním obyčejných smrtelníků. Tento motiv je také v dochovaných zprávách mnohem lépe a spolehlivěji doložen.

Tehdy bohyně vlídně mě přijala, chopila rukou pravici mou a tak slova vyřkla a mluvila ke mně:
„Vítej mi, jinochu, který ses spojil s nesmrtelnými
vozatajkami a na koních, již tě nesou, jsi přibyl
do domu mého. Nebyla zlá to sudba, jež tebe
přivedla touto cestou – je vzdálena od dráhy lidské –,
avšak zákon a právo. Máš proto zvěděti všechno:

1 Viz DK 28 A1.

jednak statečné srdce ty poznáš okrouhlé Pravdy,
jednak domněnky lidské, v nichž není jistoty pravé.
Přesto však poznáš i to, jak domnělé mělo by být
podobné pravdě, kdyby snad proniklo veskrze všechno.⁴²

FF: Na obrázku s Parmenidem jsem chtěl znázornit protiklad mezi „božským věděním“, kterým disponuje Parmenidés, a chabým věděním, jež mají obyčejní lidé.

Doprostřed obrázku jsem umístil na vyvýšené místo Parmenida – zářícího svou skvělostí. V každé ruce má několik geometrických obrazců. Ty v pravé, výše položené ruce, mají tvar dokonalý a ty v levé, níže položené ruce, mají tvar nedokonalý a pokřivený. (Pokud jste četli pozorně začátek Parmenidovy básně výše, jistě vám neušlo, že to byla právě jeho pravice, za kterou ho bohyně uchopila, když mu chtěla božskou pravdu ukázat.) V této symbolice znamenají geometrické obrazce poznání či pravdu – to božské je dokonalé a nadřazené pokřivenému poznání lidskému.

Abych více umocnil protiklad mezi dokonalým božským věděním a lidskými domněnkami, je i celý obrázek rozdělen na dva protikladné „světy“. Slunce svítí na tu polovinu obrázku, kde jsou dokonalé geometrické obrazce, zatímco Slunce v druhé polovině obrázku je zakryté mraky. V polovině obrázku, kde je ruka s božskou pravdou, jsou bohatí a urození muži s krásným chrámem v pozadí, zatímco na druhé straně obrázku jsou lidé špinaví a chudí a z jejich chrámu zbyly pouhé ruiny.

Kouzelník Empedoklés – božský znalec užitečné praxe

JP: Také Empedoklés byl přesvědčen, že svět chápe lépe než jeho současníci, a že je tedy něco více než oni, ba že je dokonce téměř bohem, jak přímo a zcela bez předstírané skromnosti sděluje ve svých verších.

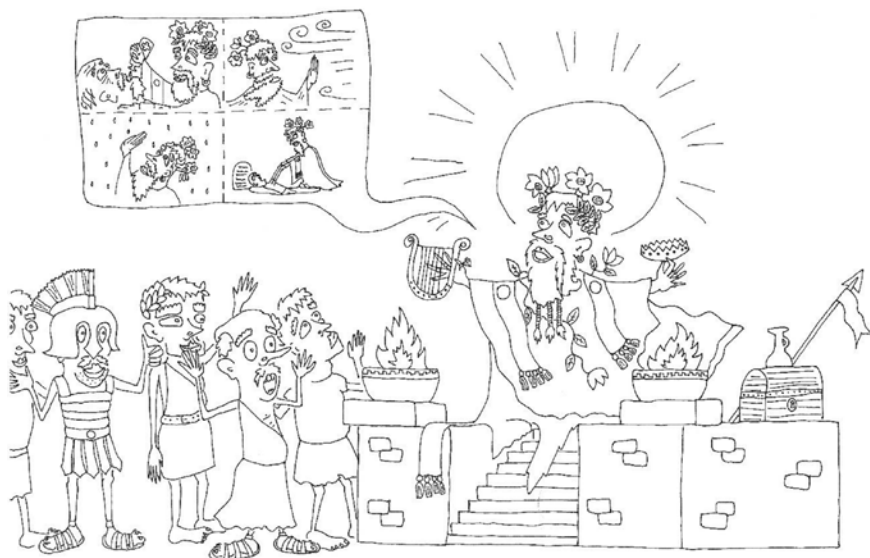
Avšak na druhé straně lidem nabízel výraznou praktickou pomoc – jakési větrolamy, ovládnání počasí, zajištění dlouhověkosti, ba dokonce vzkříšení mrtvých. To vše měl dokázat na základě svého teoretického vědění, dalo by se tedy hovořit o jakési aplikaci jeho teorií. Zda a nakolik svou nabídku takových přímo zázraků či kouzel splnil, je jiná otázka. Přinejmenším však vidíme, že

2 DK 28 B1. Citováno podle výboru *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Překlad Karel SVOBODA. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1962. Filosofická knihovna.

Empedoklés vyjadřuje zájem pomoci lidem i jim (aspoň konkrétnímu adresátovi básně) prozradit „know-how“ této pomoci. To byl pro nás rozhodně velmi vítaný motiv k vizuálnímu ztvárnění.

Přátelé, bydlící ve velkém městě při Akragantu
žlutém u Vyšehradu, dbalí šlechetných skutků,
zdravím vás. Já jako nesmrtný bůh, a ne jako člověk
mezi vámi se ubírám, ode všech ctěn, jak se sluší,
stužkami zdoben a věnci z kvítí pestrobarvého.
Kdykoli přijdu v kvetoucích městech k mužům a ženám, všude mi
božskou vzdávají poctu a následují mne tisíce lidí, kde
k prospěchu stezka, se vpytávajíce. Jedni přejí si věšteg, druhí zas
dožadují se uslyšet z mých úst všeliké nemoci hojící výrok.³

Doviš se o lécích, které jsou ochranou před zlem a stářím,
protože jedině tobě mám v úmyslu toto vše svěřit.
Nezdolných větrů též utišíš sílu, které se prudce

3 DK 31 B112. Citováno podle DIOGENÉS LAERTIOS – MACHOVEC, Dušan (ed.). *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. Překlad Antonín KOLÁŘ. Pelhřimov: Nová tiskárna 21995 (VIII 62).

ku zemi ženou a dechem svým veškeré osení ničí;
 avšak budeš-li chtít, zas mírné přivedeš vánky.
 Učiniš z černého deště počasí suché, jež lidem
 přišlo by vhod, a naopak učiniš z letního sucha
 přívaly živící stromy, jež z oblohy prouditi budou.
 Dokonce vyvedeš z podsvětí sílu mrtvého muže.⁴

FF: Většina filosofů na dosavadních obrázcích sdělovala své myšlenky vcelku skromným a jednoduchým způsobem. To ale neplatí pro obrázek Empedoklea. Tento filosof své myšlenky sděluje z piedestalu, který je osvětlován ohni a na pravé straně ozdoben vzácnými předměty. Samotný filosof je oblečen v rouchu vypadajícím téměř až božsky. V levé ruce drží svou korunu, v pravé ruce harfu a jeho vlasy jsou ozdobeny nádhernými květinami. Dokonce i samotné Slunce vzešlo právě tak, aby stoupalo jakoby za Empedoklem, a tím ho – opět až božsky – osvětilo.

Řeč, kterou Empedoklés ke svým posluchačům mluví, znázorňuje textová bublina rozdělená na čtyři obrázky, na každém je zachycena jedna z těch mnoha věcí, které Empedoklés (prý) umí. Začneme-li od horního levého rohu, vidíme Empedoklea, jak dává pít lék nemocnému člověku. Na dalším obrázku vpravo zastavuje Empedoklés silné větry. Na levém dolním obrázku Empedoklés zastavuje prudký déšť, napravo pak křísí a tahá z hrobu mrtvého. Není divu, že z takového filosofa jsou mnozí jeho posluchači naprosto uneseni.

Démokritův filosofický bestseller

JP: Démokritos se podle zpráv nad své současníky a spoluobčany nijak nevyvyšoval. A možná právě proto se dočkal výrazného ocenění od nich samotných, věříme-li anekdotickým zprávám z výrazně pozdějších zdrojů. Pro naše téma je pak zásadní skutečnost, že tohoto uznání se mu dostalo právě za jeho filosofické počiny, a to za čistě teoretické počiny (abychom to odlišili od Empedoklea, který byl uctíván – podle jeho vlastních neskromných slov – za jakési „praktické aplikace“ svého vědění).

Protože tyto zprávy hovoří jen obecně o Démokritovu spisu bez ohledu na jeho obsah, doplníme, že se při jeho poslechu dozvěděli o existenci velmi

4 DK 31 B111/1. Překlad *tamtéž* (VIII 59).

malých a dále nedělitelných (atoma) částecek látky jakožto základu všech věcí, jež jsou od sebe odděleny prázdňem. Pohyby těchto částecek a vůbec veškeré dění jsou určovány jen čistě mechanickými, fyzikálními charakteristikami, ve fungování světa není vůbec žádný účel. Je vlastně velmi překvapivé, že tyto Démokritovy myšlenky byly tak pozitivně oceněny v době, v níž rozhodně převažovalo přesvědčení o účelném a božském řízení skutečnosti...

Démétrios tvrdí v *Soujmenovcích* a Antisthenés v *Nástupnictvích*, že se odebral i do Egypta, aby se naučil u kněží též geometrii, a k chaldeům do Persie a že se dostal k Rudému moři. Někteří tvrdí, že se stýkal s gymnosophisty v Indii a přišel do Aithiopie. Jako třetí bratr rozdělil prý otcovský majetek; většina spisovatelů praví, že si vzal menší podíl, a to v penězích, protože jich potřeboval na cesty, a že to jeho bratři chytrě vytušili. Démétrios však tvrdí, že jeho podíl převyšoval sto talentů a že je všechny spotřeboval.

[...]

Když se vrátil z cest, žil prý ve velmi ubohých poměrech, protože vynaložil na cestu celé jmění [...]. [...] Tehdy byl zákon, že kdo utratí otcovské jmění, nesmí být uznán za hodna pohřbení v rodné obci. Démokritos [...] přečetl, jak vypravuje Antisthenés, svým spoluobčanům *Velké uspořádání světa*, jež vyniká nade všechny

jeho spisy, a byl poctěn odměnou pěti set talentů; a nejen tím, nýbrž i kovovými sochami a po smrti byl prý pohřben na útraty obce [...].⁵

FF: Démokritův úspěch na poli filosofie jsem vyjádřil velmi jednoduše, umístil jsem ho na stupínek vítězů, na první místo. Jeho odměnou jsou dva hrnce plné zlatých mincí. Všichni kolem jásají, zvedají ruce a rozhazují okvětní lístky. Démokritos, s úsměvem na tváři a vítězným věncem kolem hlavy, pozdvihuje své filosofické svitky, které mu toto vítězství zajistily.

Bc. František Felner

absolvent Katedry filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
498351@mail.muni.cz

PhDr. Josef Petrželka, Ph.D.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
josef@phil.muni.cz

---

5 DK 68 A1. Překlad *tamtéž* (IX, 35–40).

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

